

PAULUS HUNGARUS
NOTABILLÁJÁNAK TÖREDÉKE
EGY MAGYARORSZÁGI KÓDEXBEN*

Paulus Hungarus vagy Paulus de Hungaria (Magyar Pál, illetve Magyarországi Pál) alakja sokat foglalkoztatta és foglalkoztatja mind a magyar, mind a külföldi kutatókat.¹ Eléggé ismeretes, hogy egyházszervező-misszionárius tevékenységén túl, irodalmi munkássága jogán is előkelő hely illeti meg a XIII. század első felének európai szellemi fejlődésében: utoljára majd száz éve kiadott *Summa de paenitentia*ja² a műfaj egyik legelső terméke,³ s a Gratianus és IX. Gergely kánonjogi rendszerezése közé eső időszak pápai döntvényeiből, dekretálisaiából összeállított öt gyűjtemény – az úgynevezett *Compilatiók*⁴ – közül a másodikhoz és harmadikhoz írott magyarázó jegyzeteiben, két, még kiadat-

* Magyar Könyvszemle 90 (1974) 109–110. Szepessy Tiborral közösen.

¹ A rá vonatkozó irodalomnak – az ötvenes évek derekáig bezárólag – legjobb összefoglalása a Dictionnaire de Droit Canonique VI. Paris 1957, 1270–1276 hasábjain található, R. Chabanne meglepően tájékozott és alapos Paulus-szócikkében.

² Bibliotheca Casinensis IV. Montecassino 1880, 191 skk. Ez a kiadás azonban, mivel a mintegy félszáz kéziratnak csak töredékrészen alapul, ma már elavult.

³ P. Mandonnet: Saint Dominique. L'idée, l'homme et l'œuvre I. Paris 1937, 249 skk.: La „Summa de paenitentia magistri Pauli presbyteri S. Nicolai”; Fehér Mátyás: Magyarországi Pál OP Summa de paenitentiaja 1220–1221. Budapest 1943. (= Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1942/43. évi Szekfű Gyula Emlékkönyve, 1–23); P. Michaud-Quantin: Sommes de casuistique et manuels de confession au moyen âge (XII–XVI siècles). Louvain 1962, 24 skk.

⁴ Az első négy *Compilatio* utolsó kiadása: Antonius Augustinus: Opera omnia IV. Lucae 1769. Nem érdektelen megemlíteni, hogy a mű Esztergomban, a prímási könyvtárban férhető hozzá.

lan *Notabiliájában*,⁵ ha nem éri is el kora legnevesebb glosszatorainak színvonalát, mégis figyelemre méltóan eredeti gondolkodású kánonjogásznak bizonyul, közben pedig, ami hazai szempontból csak növeli a *Notabiliák* jelentőségét, szám szerint húsz helyen tesz szövegszerűen eleddig vajmi kevésbé ismert⁶ és hasznosított megjegyzést magyarországi jogállapotokra.⁷

A második és harmadik *Compilatio*hoz fűzött két *Notabiliának* tucatnyi kéziratát tartják számon Európa-szerte,⁸ de mind ez ideig úgy tűnt, hogy a magyar kánonjogász műveiből épp szülőföldjén nem őrződött meg egy sem; G. M. Dénes ugyan megkockáztatta a föltevést, hogy az Országos Széchényi Könyvtár 30. számú kódexe (régi jelzete 1726 Fol. Lat.) talán Paulus Hungarus valamelyik *Notabiliájának* töredékét tartalmazza, sejtését azonban nem tudta bizonyítékokkal alátámasztani.⁹

Az Országos Széchényi Könyvtár említett, Jankovich Miklós gyűjteményéből származó és itáliai provenienciájú „kódexe”

⁵ F. Banfi, kétségtávolan nyomós érvekre támaszkodva, megtalálni és azonosítani véli Paulus Hungarus első *Compilatio*hoz írt *Notabiliáját* is: Paolo Dalmata detto Ongaro. A proposito del Codice Borghese. 261 e Palat. Lat. 461 della Biblioteca Vaticana. Archivio Storico per la Dalmazia 27 (1939) 42–63 és 133–150.

⁶ A helyeket már G. M. Dénes felsorolja doktori disszertációjában (ő egyébként a két *Notabilia* kiadását is tervbe vette): I Notabili di Paolo Ungaro. Canonista Bolognese del secolo 13. Roma 1944, 14, 11. jegyzet. De szisztematikusan és *in extenso* sem Dénes nem tette közzé a magyar vonatkozású szöveghelyeket, sem Fehér M. Jenő, aki nagy port fölvert könyvében (Középkori magyar inkvizíció. Buenos Aires 1956) hosszasan foglalkozik velük (kivált a 26–62 lapokon). A hiányt hamarosan mi szándékozunk pótolni.

⁷ A szakirodalom hosszú ideig Paulus Hungarusnak mindössze említett két művéről tudott; Fehér M. Jenő azonban nemrég egy, állítólag ugyancsak Paulustól származó mű, a *Monita Pauli* szövegét kezdte publikálni, az általa alapított és szerkesztett Magyar Történelmi Szemle hasábjain: 1 (1970) 95–99.

⁸ S. Kuttner: Repertorium der Kanonistik (1140–1234). Prodromus Corporis Glossarum I. Città del Vaticano 1937, 408 skk.

⁹ Dénes i. m. (6. j.) 22.

mindössze két, 32 × 23, 3 cm terjedelmű pergamenlapból áll: az 1^v és a 2^r egy *Arbor legalis consanguineitatis et affinitatis* című, rajzos illusztrációval ellátott szöveget, az 1^r és a 2^v pedig kánonjogi töredéket tartalmaz. A töredék szövege, noha a jelenlegi elrendezésben az *Arbor* megszakítja, mégis folyamatos, nyilván azért, mert a mostani kódexet alkotó két lapot épp az *Arbor* szövegének lejegyzése végett, és olyan kódexből szakították ki, melynek csupán a *rectóra* írtak; erre látszik utalni az a körülmény is, hogy a töredék XIII. századi, az *Arbor* viszont XIV. századi kéz írása, mint az Országos Széchényi Könyvtár kéziratkatalógusának szerzője, Bartoniek Emma megállapítja.¹⁰

A töredék szövegét laponként két-két, átlagban 30, 2 × 9 cm terjedelmű és mindenütt pontosan hatvanhat sort tartalmazó kolumnában, fekete tintával jegyezték le; az 1^r-n a *titulusok* színe piros, a 2^v-n viszont egyáltalán nincsenek *titulusok*. *Incipitje: mortaliter peccans potest compelli ad penitenciam; explicitje: item quod in causa denunciacionis potest esse principalis persona testis.*¹¹

Mi megtettük azt, amire Dénesnek, kétségkívül a háborús nehézségek miatt, nem volt lehetősége: összevetettük az Országos Széchényi Könyvtár kódexében foglalt kánonjogi töredéket az – egyebek közt – Paulus Hungarus második és harmadik *Compilatio*hoz írt két *Notabiliáját* is tartalmazó vatikáni kódexszel.¹² És a konfrontálás igazolta Dénes gyanúját: a magyar kódex csakugyan Paulus Hungarus szövegét őrizte meg, mégpedig a harmadik *Compilatio*hoz írt *Notabilia* egyik részletét. A töredék szövege a vatikáni kódexben a 82vb 28. sorától a 84ra 24. soráig tart, és

¹⁰ Codices Latini Medii Aevi I. Catalogus Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici XII. Budapestini 1940, 30.

¹¹ Helyesen így; Bartonieknél az utolsó három szó: *principalis (?) pars (?) testis*.

¹² *Fondazione Borghese* 261 (mikrofilmmásolata az MTA Mikrofilmtárában). A második *Compilatio*hoz írt *Notabilia* a 75ra–80va foliókon, a harmadik *Compilatio*hoz írt *Notabilia* a 80^c–89^v foliókon található; a kódexet egyébként S. Kuttner fedezte föl 1927-ben.

a harmadik *Compilatio* második könyv, első *titulus* harmadik *caputj*ának végétől a második könyv, tizennegyedik *titulus* első *caputj*ának közepéig terjedő részhez kapcsolódik magyarázataival, tehát, hála az erősen rövidített, apró betűs írásnak, a harmadik *Notabilia* egészének mintegy hatodát tartotta fenn.

A töredék nem egy helyen jobb, imitt-amott egy-egy mondat-
tal bővebb a vatikáni kódex megfelelő szövegrészenél; csupán egy
ízben fordul elő, bizonyára a másoló hibájából, hogy egy teljes
caput (a tizenharmadik *titulus* második *caputja*) hiányzik belőle.
A sok értékes szövegvariáns, a töredék viszonylagos nagysága, és
az, hogy a magyarországi kódex Paulus Hungarus *Notabilia*-kéz-
iratainak legkorábbi rétegéhez tartozik, eleve biztosítja nem le-
becsülhető jelentőségét, kivált Paulus *Notabiliájának* egy, a magyar
kutatóktól hovatovább már évszázada remélt és hiányolt kiadása
esetén.